

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΟ ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΑΙΣΘΗΤΙΚΟ ΒΙΩΜΑ

ΥΠΟ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Στῆ διαμόρφωσι τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων παίζουν σημαντικό ρόλο ἡ ὑποκειμενικότης, ἡ προσωπικότης, ὁ χαρακτήρ κι ἡ ζωὴ τοῦ φιλοσόφου. Κατὰ τὸν Fichte, «ἡ φιλοσοφία ἐξαρτᾶται ἀπ' τὴν ποιότητα τοῦ χαρακτήρος κι ἡ ἱστορία τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων εἶναι ἡ ἱστορία τῆς καρδιάς». Κατὰ τὸν Spranger, ἡ κοσμοθεωρία μας ἐξαρτᾶται ἀπ' τὶς ἀξίες, στίς ὁποῖες πιστεύομε. Ὡστε ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι μόνον ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ ἔκφρασις τοῦ ἐσωτερικοῦ πλούτου τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ προσωπικοῦ βίου τοῦ φιλοσόφου. Ἔτσι ἐξηγεῖται γιὰτί ὅλες οἱ κοσμοθεωρίες εἶναι ἀειθαλεῖς. Πάντοτε ὑπάρχουν ψυχῆς συγγενεῖς, πού σκέπτονται ὁμοίμορφα. Ἔτσι ἰσχύουν οἱ λόγοι τοῦ Goethe: «Μοιάζεις πρὸς τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖο καταλαβαίνεις», ἢ καὶ ἀντίστροφα: «ἐννοεῖς τὸ πνεῦμα, πρὸς τὸ ὁποῖο μοιάζεις»¹.

Ἄλλ' ἡ αὐτενέργεια τοῦ ὑποκειμένου δὲν ἐκδηλώνεται μόνον στὴ διαμόρφωσι τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων· ἐπὶ πλεόν κάνει αἰσθητὴ τὴν παρουσία τῆς καὶ σ' αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἐρευνῶνται ἀπ' τὸν φιλοσοφικὸ στοχασμό. Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ ὑφίστανται τῇ μεταμορφωτικῇ ἐνέργεια ὄχι μόνον τοῦ φιλοσόφου, ἀλλὰ κάθε ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἔρχεται σ' ἐπαφὴ μαζί τους. Τὴν ἀλήθεια αὐτὴ προβάλλει ἡ παροῦσα εὐσύνοπτη μελέτη, χρησιμοποιώντας ὡς ἀποδεικτικὸ ὕλικὸ τόσον τὰ σχετικὰ δεδομένα τῆς Φιλοσοφικῆς Γνωσιολογίας ἢ Θεωρίας τῆς γνώσεως γιὰ τὴ γνωστικὴ λειτουργία, ὅσον καὶ τὶς ἐπικρατούσας ἀντιλήψεις τῆς Αἰσθητικῆς ἢ Φιλοσοφίας τοῦ Ὁραίου καὶ τῆς Τέχνης γιὰ τὸ αἰσθητικὸ βίωμα.

*

Στὴ γνωστικὴ λειτουργία εἶναι ἀπαραίτητα τὸ «γινῶσκον ὑποκείμενον» καὶ τὸ «γινωσκόμενον ἀντικείμενον»². Αὐτὰ ἀποτελοῦν δύο σχετικῆς

1. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Ἐγχειρίδιον Φιλοσοφίας, Τεύχος Α' (Εἰσαγωγικὰ-Γνωσιολογία - Γενικὴ Ἀξιολογία), ἐν Θεσσαλονίκῃ 1967, σ. 23. Πρβλ. J. G. Fichte, *Erste Einleitung in die Wissenschaftslehre*-Fichtes Werke, III, Leipzig, σ. 18. G. Simmel, *Hauptprobleme der Philosophie*, Leipzig 1911, σ. 27 ἐξ.

2. Ε. Π. Παπανοῦτσου, *Περὶ ἐπιστήμης*, Ἀθῆναι 1937, σ. 9.

έννοιες, γιατί ἡ μιὰ ἐξαρτᾶται ἀπ' τὴν ἄλλη. "Ἐνα ὑποκείμενο δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι «γιγνώσκον», ἐὰν δὲν ὑπάρχη «γιγνώσκόμενον ἀντικείμενον»· οὔτε ἕνα ἀντικείμενο μπορεῖ νὰ εἶναι «γιγνώσκόμενον», ἐὰν δὲν ὑπάρχη «γιγνώσκον ὑποκείμενον». Ἀπ' τὸ «γιγνώσκον» ὑποκείμενο ἀπαιτεῖται ἡ ἰκανότης πρὸς γνωστικὴν ἐνέργεια καὶ σχηματισμὸ ἀντιλήψεως, ἀπὸ δὲ τὸ ἀντικείμενο ἀπαιτεῖται τὸ νὰ μπορῇ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸ καὶ γνωστὸ.

Τὰ ἀντικείμενα τῆς γνώσεως εἶναι εἴτε πραγματικά, εἴτε ἰδεατά. Ἡ ὑπαρξίς ἰδεατῶν ἀντικειμένων δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀμφισβητηθῇ σοβαρῶς. "Ὅποιος τὴν ἀμφισβητεῖ περιπίπτει σὲ αὐτοαντίφασι. Ἡ πρότασις «δὲν ὑπάρχουν ἰδεατὰ ἀντικείμενα» εἶναι ἕνα λογικὸ κατασκευάσμα, ἕνα ἰδεατὸ ἀντικείμενο. "Ὅταν παρουσιάζω τὴν πρότασι αὐτῆ, ἰσχυρίζομαι συγχρόνως τὴν ὑπαρξί ἰδεατῶν ἀντικειμένων. "Ὅταν ἀρνοῦμαι τὴν ὑπαρξί τους, συγχρόνως τὴν καταφάσκω.

Κατὰ τὴν γνωστικὴ ἐνέργεια δὲν πρέπει νὰ ἀλλοιώνωμε καὶ νὰ νοθεύωμε τὸ γινώσκόμενον ἀντικείμενο, ὅπως ἐνόθευσε λ.χ. ὁ Haeckel τὶς ἐμβρυολογικὰς εἰκόνες³, ἀλλὰ πρέπει νὰ συλλαμβάνωμε αὐτὸ πιστῶς καὶ ἀντικειμενικῶς, ὅσον εἶναι δυνατὸ.

Τὸ ἀντικείμενο τῆς γνώσεως ὑπάρχει καθ' ἑαυτὸ, ἀνεξάρτητα ἀπ' τὴ γινώσκουσα ἀνθρωπίνην συνείδησι. "Ὅταν ὅμως τοῦτο γίνεταί γνωστὸ, τότε ὑπάρχει ἐν σχέσει πρὸς ἡμᾶς. Τὰ ἀντικείμενα καθ' ἑαυτὰ ἔχουν τὸ γνωστὸν ἢ τὸ γνωριστὸν μέρος καὶ τὸ μὴ εἰσέτι γνωστὸν ἢ τὸ μὴ γνωριστὸν μέρος⁴.

Καὶ στὸ αἰσθητικὸ βίωμα ἔχομε ἐπαφή τοῦ ὑποκειμένου με κάποιον αἰσθητικὸ ἀντικείμενο (ζωντανὸ ἢ νεκρὸ, πνευματικὸ ἢ ὑλικό, πραγματικὸ ἢ ἰδεατὸ). Ἡ αἰσθητικὴ ἀξία ἐπαναπαύεται ἐκ φύσεως στὴν ἐξωτερικὴ ὄψι καὶ ἐμφάνισι. Οἱ αἰσθητικὰς ἀξίες εἶναι δεδομέναι ἐποπτικῶς. "Ὅταν χαρακτηρίζωμε κάτι ὡς ὠραῖο, ὑπέροχο, χαριτωμένο, ποτὲ δὲν ἐννοοῦμε κάτι ἐννοιολογικῶς, ἀλλὰ πάντοτε κάτι, τὸ ὁποῖο βιώνεται ἐποπτικὰ καὶ εἶναι ἀμέσως δεδομένο σ' ἐμᾶς. Βέβαια, ἐδῶ δὲν πρόκειται μόνον γιὰ ὀπτικὴ ἐποπτεία, ἀλλ' ἐπίσης γιὰ ἐποπτεία τῆς ἀκοῆς, τῆς φαντασίας κ.λπ. Ἐπίσης, ἡ ἐποπτεία αὐτὴ δὲν εἶναι μόνον ἡ τελειῶς γενικὴ ἐποπτεία, με τὴν ὁποία συλλαμβάνομε κάθε ἀξία, ἀλλ' εἶναι ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς ἐποπτείας, ποῦ ἐπιτρέπει στὸ ἀντικείμενόν της νὰ ἐμφανίζεται ὅπωςδήποτε ὡς αἰσθητὸ. Χαρακτηρίζομε τὴν ἐποπτεία αὐτὴ ὡς «αἰσθητικὴ θέα».

*

Καὶ τώρα γεννιέται τὸ ἐρώτημα: Ποιά εἶναι ἡ σχέσις τόσον τοῦ ἀντι-

3. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Χριστιανικὴ Κοσμοθεωρία*, ἐν Ἀθήναις 1949, σ. 119.

4. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ἐγχειρίδιον Φιλοσοφίας*, Τεῦχος Α', σ. 39-40.

κειμένου τῆς γνωστικῆς συλλήψεως, ὅσον καὶ τοῦ ἀντικειμένου τοῦ αἰσθητικού βιώματος πρὸς τὸ ὑποκείμενο; ἼΑρα γε γνωρίζομε λογικὰ καὶ βιοῦμε αἰσθητικὰ τὴν πραγματικότητα, ὅπως ἀκριβῶς αὐτὴ εἶναι ἀνεξάρτητα ἀπ' τὸ ὑποκείμενο, ἢ τὴ γνωρίζομε καὶ τὴ βιοῦμε μόνον ὅπως αὐτὴ διαμορφώνεται δυναμικὰ μετὰ τὴν μεταστοιχειωτικὴ ἐνέργεια, τὴν ὁποία δέχεται ἐκ μέρους τοῦ ὑποκειμένου; Κι' ἐπειδὴ ἀπάντησι στὸ ἐρώτημα αὐτὸ γιὰ μὲν τὸ γνωστικὸ ἀντικείμενο παίρνομε ἀπ' τὸν φιλοσοφικὸ κλάδο τῆς Γνωσιολογίας, γιὰ δὲ τὸ ἀντικείμενο τῆς αἰσθητικῆς βιώσεως καὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ἀπ' τὴν φιλοσοφικὴ Αἰσθητικὴν, γεννιέται περαιτέρω τὸ ἐρώτημα ἂν ὑπάρχουν σημεῖα ἐπαφῆς ἢ ἀντιστοιχίαι μεταξύ τῆς γνωστικῆς καὶ τῆς αἰσθητικῆς σχέσεως τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ ἐπομένως ἂν ὑπάρχη προσέγγισις Γνωσιολογίας καὶ Αἰσθητικῆς.

Ἡ φαινομενολογικὴ ἐξέτασις τῆς γνωστικῆς καὶ τῆς αἰσθητικῆς ἐπαφῆς ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου βοηθεῖ νὰ δώσωμε καταφατικὴν ἀπάντησι στὰ ἐρωτήματα αὐτά.

Σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα τῆς Γνωσιολογίας, ἀκόμη καὶ στὴν ἀπλύστερη γνῶσις ὑπάρχει καλλιτεχνικὸς τόνος. Ἡ γνῶσις δὲν εἶναι στατικὴ κατοπτρικὴ πράξις, ἀλλὰ προβολὴ τοῦ ἐμφύτου ἀλλ' ἀσυνειδήτου καλλιτεχνικοῦ δυναμισμού τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας.

Ἡδὴ ὁ Kant τόνιζε, ὅτι στὸ γνωστικὸ ἀντικείμενο συνυπάρχουν τὰ a priori καὶ τὰ a posteriori γνωστικὰ στοιχεῖα. Ἐὰν γιὰ μὲν τὴν Ἐμπειριοκρατία πηγὴ τῆς γνώσεως εἶναι ἡ a posteriori ἐμπειρία τῶν αἰσθήσεων, γιὰ δὲ τὸν Ὄρθολογισμό ἢ ἔμφυτη νόησις, μέσα στὴν ὁποία βρίσκονται a priori οἱ γνώσεις μας σὲ δυναμικὴ, λαθάνουσα καὶ ὑπνώττουσα κατάστασι, γιὰ τὴν καντιανὴ κριτικὴ θεωρίαν ἡ γνῶσις ξεπροβάλλει μὲ τὸν συνδυασμὸ τῶν a priori καὶ a posteriori γνωστικῶν στοιχείων. Οἱ αἰσθήσεις προσκομίζουν τὸ ὑλικὸ τῆς γνώσεως, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἀσχημάτιστο, ἀμορφοποίητο καὶ ἀταξινόμητο. Τὸ ὑλικὸ αὐτὸ ταξινομεῖται, μορφοποιεῖται καὶ ἀποκτᾷ μορφήν τρόπον τινά, μέσα στὶς ἐμφυτες μήτρες, στὰ ἐμφυτα καλούπια τῆς διανοίας, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ σπουδαιότερα εἶναι τὰ καλούπια τῶν ἐποπτειακῶν μορφῶν τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου καὶ τῶν κατηγοριῶν τοῦ νοῦ, δηλαδὴ τῶν ἐμφύτων δυνατοτήτων, τίς ὅποιες ἔχει ἡ διάνοια, γιὰ νὰ «κατηγορῆ τινός τι», δηλαδὴ γιὰ ν' ἀποδίδῃ ἰδιότητες στὸ ὑλικό, πού προσκομίζεται μὲ τίς αἰσθήσεις. Ἡ σπουδαιότερη ἀπ' τίς κατηγορίες τοῦ νοῦ εἶναι ἡ κατηγορία τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Δηλαδὴ ἡ διάνοια μορφοποιεῖ τὴν ἀκατέργαστη ὕλη τῆς κατ' αἴσθησι ἐμπειρίας, ἐντάσσοντάς τὴν σὲ τοπικὲς καὶ χρονικὲς συναρτήσεις καὶ σὲ μιὰ αἰτιώδη ἀλληλουχίαν σὲ τρόπον ὥστε τὸ α νὰ θεωρῆται ὡς αἴτιον τοῦ β, τὸ β ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ α καὶ αἴτιον τοῦ γ καὶ οὕτω καθεξῆς⁵.

5. Θεοφίλου Βορέα, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Φιλοσοφίαν*, ἐν Ἀθήναις 1935, σ.

Ἔτσι, κατὰ τὸν Kant, δὲν μπορούμε νὰ συλλάβωμε γνωστικὰ τὸ ὑπερβατικὸ καὶ τὴν θεία πραγματικότητα, ποῦ εἶναι ἐπέκεινα τῶν ὁρίων τῆς ἐμπειρίας, ἀλλὰ μόνον τὸ ἔνδοκοσμικὸ καὶ προσιτὸ στὶς αἰσθήσεις καὶ στὴ διάνοιά μας. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ δὲν τὸ συλλαμβάνομε ὅπως εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀνεξάρτητο ἀπὸ ἐμᾶς, ἀλλὰ μόνον ὡς φαινόμενο, δηλαδὴ ὅπως φαίνεται τοῦτο σ' ἐμᾶς μετὰ τὴν ἐπεξεργασία, τὴν ὁποία ὑφίσταται μὲ τὰ —περιορισμένης δυναμικότητος— αἰσθητήριά μας ὄργανα καὶ μὲ τὰ ἔμφυτα καλούπια τῆς διανοίας. Ὡστε ἡ γνῶσις μας περιορίζεται μόνον σὲ ὅ,τι εἶναι ὄχι («ἐπέκεινα»), ἀλλ' «ἐντεῦθεν» τῶν ὁρίων τῆς κατ' αἴσθησιν ἐμπειρίας καὶ ἀντιλήψεως καὶ ὑπάρχει μέσα στὴν γινώσκουσα συνείδησι.

Βέβαια, ἡ θεωρία τοῦ Kant δὲν κρίνεται ὡς ἀπολύτως ἱκανοποιητικὴ, γιὰτὶ ἀφ' ἑνὸς περιορίζεται στὰ πλαίσια τῆς φυσικῆς πραγματικότητος καὶ ἀφ' ἑτέρου παραγνωρίζει τὸ ὅτι οἱ ἐποπτειακὲς μορφὲς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου καὶ οἱ κατηγορίαι τοῦ νοῦ εἶναι μὲν εἰδολογικὲς ἐκφάνσεις τῆς διανοίας, ἀλλὰ πάντοτε μὲ συστοιχία καὶ *cum fundamento in re*, μὲ θεμελίωσι στὸ ἴδιο τὸ πρᾶγμα, στὴν ἴδια τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα⁶.

Ἐκεῖνο, ὅμως, ποῦ παραμένει ἕως σήμερα ὡς θετικὴ συμβολὴ τῆς κριτικῆς θεωρίας τοῦ Kant, εἶναι ὅτι ἐπέβαλε τὴν ἀντίληψιν, ὅτι στὴν γνωστικὴ διαδικασίᾳ τὸ «γινώσκον ὑποκείμενον» δὲν εἶναι ἀδρανὲς, περιοριζόμενο σὲ παθητικὴ φωτογράφησι τοῦ «γινωσκομένου ἀντικειμένου», ἀλλ' αὐτενεργεῖ, ὄχι ἀπλῶς ρετουσάροντας, ἀλλὰ καὶ μεταμορφώνοντας τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως, τὸ ὁποῖο, ἂν ὄχι ἐξ ὀλοκλήρου, τουλάχιστον κατὰ μέγα μέρος εἶναι φαινόμενο, δηλαδὴ σύνθεσις ἀντικειμενικῶν καὶ ὑποκειμενικῶν στοιχείων.

Ἡ κριτικὴ τῆς φαινομενολογίας τοῦ Kant προκάλεσε τεράστιες ζυμώσεις καὶ εἶχεν ἀλυσιδωτὲς ἐπιδράσεις μέσα στὴν περιοχὴ τοῦ γνωσιολογικοῦ στοχασμοῦ. Ἡ κριτικὴ αὐτὴ, σὲ συνδυασμὸ στὸν αἰῶνα μας ἀφ' ἑνὸς μὲ τὰ δεδομένα τῆς Ψυχολογίας καὶ τὶς ἐπαναστατικὲς ἐξελίξεις τῆς Φυσικῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἀναλυτικῆς Φιλοσοφίας, τῆς Φιλοσοφίας τῆς γλώσσας, τῆς Σημαντικῆς, τῆς Σημειολογίας καὶ τοῦ Στρουκτουραλισμοῦ, συνετέλεσαν ὥστε ἡ θεωρία τοῦ Kant οὔτε νὰ ἀπολυτοποιῆται, οὔτε νὰ ἐξοστρακίζεταί, ἀλλὰ νὰ εἶναι ὁ ἓνας ἀπ' τοὺς δύο πόλους, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους

91 ἐξ. X. Θεοδώριδης, *Εἰσαγωγή στὴ Φιλοσοφία*, Ἀθήνα 1933, σ. 176 ἐξ. Νικολάου Λοῦβαρι, *Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας*, τόμ. 2, ἐν Ἀθήναις 1933, σ. 113-128. E. II. Παπανούτσου, *Γνωσιολογία*, Ἀθήναι 1954, σ. 20-28. Immanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*², ἔκδ. K. Kehrbach, Leipzig (χωρὶς ἔτος).

6. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Κριτικὴ Εἰσαγωγή εἰς τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων Θεησκείας καὶ Γνώσεως*, Ἀθήναι 1955, σ. 98-99. Johannes Hessen, *Lehrbuch der Philosophie, Erster Band: Wissenschaftslehre*², München-Basel 1950, σ. 211-215. Πρβλ. Joseph de Vries, *Denken und Sein. Ein Aufbau der Erkenntnistheorie*, Freiburg im Br. 1937, σ. 110-111.

κινεῖται παλινδρομικὰ ἢ φιλοσοφικὴ θεώρησις τοῦ ἀντικειμένου τῆς γνώσεως. Ὁ ἄλλος πόλος εἶναι ἡ θεωρία τοῦ κριτικοῦ ρεαλισμοῦ, ἡ ὁποία ἐξ ἴσου τονίζει τὸν ἐνεργὸ ρόλο τοῦ γινώσκοντος ὑποκειμένου στὴν γνωστικὴ διαδικασία. Τὸ ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ γνωσιολογία κινεῖται ἀνάμεσα στοὺς δύο αὐτοὺς πόλους γίνεται αἰσθητὸ στὸ ὅτι ἄλλοτε ἢ πλάστιγγα κλίνει πρὸς τὸ μέρος τοῦ κριτικοῦ ρεαλισμοῦ καὶ ἄλλοτε, —ὅπως συμβαίνει συχνὰ σήμερα μὲ τὴν ἐπίδρασι τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος—, πρὸς τὸ μέρος τῆς καντιανῆς κριτικῆς θεωρίας.

Κατὰ τὸν κριτικὸ ρεαλισμὸ, γνωρίζομε ὅπως εἶναι ἀντικειμενικά, αὐτὲς καθ' ἑαυτὲς, μόνο τὶς κύριες ἢ οὐσιώδεις ἢ πρωτογενεῖς ιδιότητες τῶν ἀντικειμένων (λ.χ. ἔκτασι, πυκνότητα, σχῆμα, μέγεθος, βάρος, πλῆθος, κίνησι, ἀπόστασι ἀπὸ ἐμᾶς). Ἀντίθετα, οἱ λεγόμενες δευτερεύουσες ἢ ἐπουσιώδεις ἢ δευτερογενεῖς ιδιότητες τῶν πραγμάτων (χρώματα, ἤχοι, γλυκό, πικρό, ξινό, ὀσμές, ἀρώματα, θερμότης, ψῦχος κ.τ.τ.) δὲν ὑπάρχουν αὐτὲς καθ' ἑαυτὲς ἔξω ἀπ' τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ δημιουργοῦνται τῇ στιγμῇ, κατὰ τὴν ὁποία τὰ ἀντικείμενα ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ πρὸς τὰ αἰσθητήριά μας ὄργανα. Βέβαια, οἱ ιδιότητες αὐτὲς δὲν ὀφείλονται σὲ ὑποκειμενικὴ αὐθαιρεσία, μὰ ἔχουν fundamentum in re, θεμελιώνονται στὴν πραγματικότητα, ὀφείλονται σὲ κάτι ποῦ ὑπάρχει ἀντικειμενικά. Ἄλλ' αὐτὸ τὸ κάτι εἶναι διαφορετικὸ ἀπ' τὶς ἴδιες τὶς ιδιότητες. Αὐτό, ποῦ ὑπάρχει ἀντικειμενικά, εἶναι χημικὲς οὐσίες καὶ ἐνέργειες, ποσοτικὲς διαφορές, κινήσεις, δονήσεις, κραδασμοί, ἠλεκτρομαγνητικὲς κυμάνσεις, μηχανικὲς πιέσεις κ.τ.τ., ποῦ μόνον ὅταν ἔλθουν σ' ἐπαφὴ μὲ τὰ αἰσθητήρια ὄργανα, γίνονται ὀσμές, γεύσεις, ἤχοι, χρώματα κ.λπ. Ἀντικειμενικά δὲν ὑπάρχουν ὀσμές (ἀρώματα, δυσσομίες), ἀλλ' αὐτὲς ξεπροβάλλουν κατὰ τὴν στιγμῇ, κατὰ τὴν ὁποία οἱ πτητικὲς οὐσίες, ποῦ ἐξαερώνονται, φθάνουν στὴ μύτη μας καὶ ἐρεθίζουν τὸν βλενογόνο ὕμένα τῆς. Ἡ γλυκύτης, τὸ πικρό, τὸ ξινό κ.τ.τ. δὲν ὑπάρχουν ἀντικειμενικά, ἀλλὰ δημιουργοῦνται τῇ στιγμῇ, κατὰ τὴν ὁποία οἱ χημικὲς οὐσίες διαλύονται μὲ τὸ σάλιο πάνω στὴ γλῶσσα μας. Κατὰ τὴν Ἀκουστικὴ καὶ τὴν Ψυχολογία οἱ ἤχοι δὲν ὑπάρχουν ἀντικειμενικά. Ἀντικειμενικά ὑπάρχουν μόνο ταλαντώσεις ἢ κυμάνσεις τοῦ ἀέρα καὶ ἀνάλογα πρὸς τὸ μῆκος τους ἢ τὴ συχνότητά τους, δηλαδή ἀνάλογα πρὸς τὸ πόσες ἀπ' αὐτὲς φθάνουν στὸ αὐτί μας σ' ἓνα δευτερόλεπτο, ἔχομε τὴν ποικιλία τῶν ἤχων. Ἀλλὰ ἡ ἱκανότης τῆς ἀκοῆς εἶναι περιορισμένη, γιατί τὸ αὐτί δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβῃ πέραν ὀρισμένου ἀριθμοῦ κυμάνσεων ἀέρος (20 ἕως 20.000 κυμάνσεις σ' ἓνα δευτερόλεπτο). Κάτι παρόμοιο ἰσχύει γιὰ τὰ χρώματα. Ἡ Ὀπτικὴ καὶ ἡ Ψυχολογία παρέχουν ἐπιχειρήματα στοὺς ὀπαδοὺς τοῦ κριτικοῦ ρεαλισμοῦ, ποῦ ἀρνοῦνται τὴν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξί τῶν χρωμάτων. Ἀντικειμενικά ὑπάρχουν μόνο τὰ ἠλεκτρομαγνητικὰ κύματα, ποῦ ἐκπέμπονται ἀπ' τὰ αὐτόφωτα ἢ ἀνακλῶνται ἀπ' τὰ ἑτερόφωτα σώματα. Ἀναλόγως δὲ πρὸς τὸ μῆκος τῶν κυμάτων ἢ τὴ συχνότητά τους, ἀνάλογα πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν ἠλεκτρομαγνητικῶν κυμάτων, ποῦ κατὰ ἓνα δευτερόλεπτο φθάνουν στὸ μάτι, ἀντιλαμβάνο-

νόμαστε τὴν ποικιλία τῶν χρωμάτων. Τὸ ἐρυθρὸ χρῶμα λ.χ. ἀντιστοιχεῖ περίπου σὲ μῆκος κύματος 7 δεκάτων τοῦ ἑκατομμυριοστοῦ τοῦ μέτρου καὶ σὲ συχνότητα 430 χιλιάδων γιγακύκλων, δηλαδή 430 τρισεκατομμυρίων κύκλων ἀνὰ δευτερόλεπτο. Τὸ ἰώδες χρῶμα ἀντιστοιχεῖ σὲ μῆκος κύματος 4 δεκάτων τοῦ ἑκατομμυριοστοῦ τοῦ μέτρου καὶ σὲ συχνότητα 750 χιλιάδων γιγακύκλων, δηλαδή 750 τρισεκατομμυρίων κύκλων ἀνὰ δευτερόλεπτο. Ἐνδιάμεσα βρίσκονται τὰ ἄλλα χρώματα. Ὡστε ἡ δύναμις τῶν ματιῶν εἶναι περιορισμένη. Τὸ μάτι μας δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβῃ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη ποσότητα ἤλεκτρομαγνητικῶν κυμάτων, δηλαδή τὶς ὑπέρυθρες ἢ ὑπερέρυθρες ἀκτίνες καὶ τὶς ὑπεριώδεις⁷.

Ὡστε καὶ κατὰ τὸν κριτικὸ ρεαλισμὸ στὴ γνωστικὴ διαδικασία ἐξαίρεται ὁ ἐνεργὸς ρόλος τοῦ γινώσκοντος ὑποκειμένου. Τὰ ἐμπειρικὰ δεδομένα ὑφίστανται κατὰ κάποιον τρόπο διάθλασι μέσα στὸ ὑποκείμενο. Οἱ δευτερογενεῖς ιδιότητες ἔχουν ὅπωςδῆποτε τὴν ὑποκειμενικὴ σφραγίδα. Κι' ἂν μιλήσαμε πρὸ ὀλίγου γιὰ παλινδρομικὴ κίνησι ἀνάμεσα στὸν κριτικὸ ρεαλισμὸ καὶ στὴν καντιανὴ φαινομενοκρατία, τὸ ἐκάμαμε ἐξ αἰτίας τῶν ἐπαναστατικῶν δεδομένων τῆς συγχρόνου Μικροφυσικῆς⁸, σύμφωνα πρὸς τὰ ὅποια δὲν γνωρίζομε τὴν ἐνδότῃ ὄντικη οὐσία τῆς ὕλης ἢ τὴν γενεσιουργό τῆς αἰτίας. Τὴν ὕλη γνωρίζομε μόνο, ὅπως αὐτὴ φαίνεται στὴν πειραματικὴ συνάφεια, δηλαδή τὴν γνωρίζομε ὡς κύμανσι, ὡς δόνησι, ὡς κραδασμὸ, ὡς ὄθησι, ὡς ἐνέργεια. Ὡστε, ἂν ὄχι στὴ Φυσικὴ τῶν σταθερῶν, τουλάχιστον μέσα στὴ σφαῖρα τοῦ μικροκόσμου, εἶναι ἀμφισβητήσιμη καὶ αὐτὴ ἡ ὑπαρξὶς πρωτογενῶν ιδιοτήτων, πράγμα πού σημαίνει κατὰ μέγα μέρος ἐπιστροφὴ στὴν καντιανὴ ἀντίληψι, κατὰ τὴν ὅποια τὰ ἀντικείμενα τῆς γνώσεως εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου φαινόμενα.

Πάντως, ὅποια κι' ἀπ' τὶς δυὸ ἀπόψεις κι' ἂν προτιμήσωμε, διαπιστώνομε ὅπωςδῆποτε τὸ μεγαλεῖο τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως. Κάθε στιγμὴ πού ἀκοῦμε θεσπέσιες μελωδίες ἢ ἀντικρύζομε τὰ ὠραῖα χρώματα τῶν λουλουδιῶν καὶ τὴν ὁμορφιά τῆς δημιουργίας, ἐκείνη τὴ στιγμὴ γινόμεσθε συνδημιουργοὶ τῆς ὁμορφιάς αὐτῆς. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχαν αἰσθανόμενα ὄντα, τὸ σύμπαν θὰ ἦταν βουβὸ καὶ σκοτεινὸ.

Εἶναι λοιπὸν προφανὴς ὁ δυναμικὸς χαρακτῆρ τῆς γνώσεως, ἡ ὅποια κάθε στιγμὴ διαμορφώνει τὰ ἀντικείμενα αὐτῆς.

*

7. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Τὰ ὄρια τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως* (Πρωτανικὸς Λόγος), Ἀθήνα, 1981, σ. 16-18.

8. Πρβλ. W. Heisenberg, *Das Naturbild der heutigen Physik*³, Hamburg 1966. P. Lorenzen, *Die Entstehung der exakten Wissenschaften*, Berlin-Göttingen-Heidelberg 1960. Carl Friedrich von Weizsäcker, *Die Einheit der Natur*⁵, München 1979. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 18.

Ἐνάλογη καὶ ἀκόμη δυναμικώτερη εἶναι ἡ διαμόρφωσις ἢ μᾶλλον ἡ μεταμόρφωσις, τὴν ὁποία ὀφίστανται καὶ τὰ ἀντικείμενα τῆς αἰσθητικῆς βίωσης. Θὰ μπορούσαμε, νὰ ποῦμε, πὼς τὸ μεγαλεῖο τῆς αὐτενεργείας τοῦ γινώσκοντος ὑποκειμένου, πού ἐμφυτα καὶ ἀσυνείδητα συλλαμβάνει κατὰ αἰσθητικὸν τρόπο τὴν ἐξωτερικὴν πραγματικότητα, ἔχει ἀντίστοιχη —τις περισσότερες φορὲς συνειδητῆ— κορύφωσι στὴν καλλιτεχνικὴ ἐμπειρία καὶ δημιουργία. Μέσα στὴν Τέχνη ἡ αὐτενεργεία αὐτῆ τοῦ ὑποκειμένου γνωρίζει διεύρυνσι, ποιοτικὸ μετασχηματισμὸ καὶ ἀληθινὸ ἐξευγενισμό.

Ἡ μεταμορφωτικὴ ἐπενέργεια τοῦ ὑποκειμένου πάνω στὴν πραγματικότητα, τὴν ὁποία παρουσιάζει ὁ καλλιτέχνης, εἶναι δυνατὴ, γιατί στὸ ἔργο τῆς Τέχνης ὑπάρχει ὄχι μόνον μιὰ ἐξωτερικὴ καὶ ἐποπτικὴ, μὰ καὶ μιὰ ἐσωτερικὴ καὶ μὴ ἐποπτικὴ πλευρά. Τὸ καλλιτεχνικὸ ἀντικείμενο παρουσιάζει δύο διαστάσεις, πρᾶγμα πού ἔχει ὡς συνέπεια τὸ ὅτι ἡ αἰσθητικὴ του ἀξία στηρίζεται σὲ τελευταίαν ἀνάλυσι στὴ σχέσι καὶ σύνδεσι μεταξὺ ἐξωτερικῆς μορφῆς καὶ ἐσωτερικοῦ νοήματος ἢ παριεχομένου. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Nikolai Hartmann στὶς βαθυστόχαστες αἰσθητικὰ παρατηρήσεις του, σὲ κάθε ἔργο Τέχνης ὑπάρχει κάποιον φόντον, πού ἔχει ὀρισμένον νόημα ἢ περιεχόμενον. Αὐτὸ τὸ φόντον, πού δὲν εἶναι πραγματικόν, αἰσθητοποιεῖται στὴν πραγματικὴ πρόσοψιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἀντικειμένου. Γιὰ χάριν αὐτοῦ τοῦ φόντου καὶ βαθυτέρου νοήματος ὑπάρχει ἀκριβῶς στὸ ἔργο τῆς Τέχνης ἡ πραγματικὴ πρόσοψις του. Μέσα ἀπ' τὴν διαφανῆ αὐτὴ πρόσοψιν, πού εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ἐποπτικὴ μορφή, διαφαίνεται τὸ φόντον τοῦ βαθυτέρου νοήματος. Πάνω στὸν καμβᾶ λ.χ. τοῦ ζωγράφου ἐμφανίζεται ἄλλο, διαφορετικὸ ἀπ' αὐτό, πού πραγματικὰ ὑπάρχει πάνω σ' αὐτόν. Ἐμφανίζεται λ.χ. ἓνα τοπεῖο μὲ τὸ βάθος του, ἓνα ἡλιοβασίλευμα, μιὰ σκηνὴ ἀπ' τὴν καθημερινὴν ζωὴν, ἓνα κεφάλιν μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ του. Ὅλα αὐτὰ εἶναι πλασματικὰ· ἐμφανίζονται, ἐνῶ δὲν ὑπάρχουν πραγματικὰ πάνω στὸν καμβᾶ. Τὸ μόνον, πού πραγματικὰ ὑπάρχει σ' αὐτόν, εἶναι ἡ κατανομὴ τῶν χρωμάτων. Σὲ διδιάστατες μορφὰς τῆς Τέχνης διαφάνονται ἀντικείμενα τοῦ τρισδιάστατου χώρου. Σὲ σχέσεις χρωμάτων ἢ φωτὸς καὶ σκιᾶς ἐμφανίζονται οἱ πλαστικὲς σχέσεις τῶν ὄγκων. Σὲ λέξεις, μελωδίας καὶ ρυθμοὺς διαφάνονται μὲ τὴν μορφήν πλασματικῶν μοτίβων ἀόρατες ἰδέες. Σ' αὐτὴ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ φόντου τοῦ περιεχομένου βρίσκεται ἡ οὐσία τῶν καλλιτεχνικῶν ἀξιῶν. Οἱ ἀξίες αὐτὲς μὲ κανένα τρόπο δὲν ἀγκυροβολοῦν μόνον στὸ νοηματικὸν βάθος τῶν ὀραίων ἀντικειμένων. Δὲν εἶναι ἀξίες ἀύλου περιεχομένου καὶ καθαρῆς ἰδέας. «Ὡραῖον» στὴν αὐστηρὴ ἔννοιά του δὲν εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἰδέα, μὰ —σύμφωνα πρὸς τὴν διατύπωσιν τοῦ Ἐγγέλου— «ἡ αἰσθητὴ ἐμφάνισις τῆς ἰδέας». Ὁ μοναδικὸς φορεὺς τῆς αἰσθητικῆς ἀξίας δὲν εἶναι οὔτε μόνον ἡ πρόσοψις τῆς μορφῆς, οὔτε μόνον τὸ φόντον τοῦ μοτίβου καὶ τοῦ περιεχομένου, μὰ καὶ τὰ δύο μᾶζιν συνταιριασμένα ὡς ἀντικείμενον αἰσθητικῆς θέας. Οἱ καλλιτεχνικὲς ἀξίες δὲν εἶναι οὔτε ἀξίες τοῦ πραγματικοῦ, οὔτε ἀξίες τοῦ

ιδεατοῦ, μὰ εἶναι ἀξίες τῆς ιδιότυπης σχέσεως μεταξύ ἰδέας καὶ πραγματικοῦ, δηλαδή τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἰδεατοῦ φόντου διὰ μέσου τοῦ διαφανοῦς πραγματικοῦ δημιουργήματος τῆς προσόψεως τῆς καλλιτεχνικῆς μορφῆς. Ἐπομένως ἡ αἰσθητικὴ πραγματικότης στὸ ἔργο τῆς Τέχνης εἶναι ἰδεατὴ καὶ πλασματικὴ πραγματικότης⁹.

Ὁ δυναμικὸς χαρακτήρ τῆς αἰσθητικῆς πραγματικότητος ἐπιτείνεται ἀπ' τὸν δυναμικὸν χαρακτήρα καὶ αὐτῆς τῆς ἐξωτερικῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος, ἡ ὁποία εἶναι στὴν ἐτυμολογικὴ κυριολεξία τῆς πραγματικότητος. Ἐχει σχέσι μὲ τὶς λέξεις πρᾶγμα, πράττειν. Εἶναι κάτι, ποὺ πράττει, ποὺ ἐνεργεῖ, ποὺ συνεχῶς πραγματώνεται, ποὺ βρίσκεται σὲ διαρκῆ καὶ ἀέναη κίνησι· κίνησι ὄχι μόνον πυρηνικῆ, ἠλεκτρονικῆ, μηχανικῆ, χημικῆ καὶ βιολογικῆ, ἀλλὰ καὶ κίνησι ψυχολογικῆ, πνευματικῆ, κοινωνικῆ, ἱστορικῆ· κίνησι ποὺ ὀδηγεῖ καὶ σὲ ποιοτικούς ἀκόμη μετασχηματισμούς καὶ σὲ ἀληθινὸ στρόβιλο μεταλλαγῶν καὶ ἀπροβλέπτων νέων πραγματικότητων. Ἔτσι γιὰ κάθε φιλοσοφημένον καὶ αἰσθαντικὸν καλλιτέχνη δημιουργεῖται ἡ δυνατότης νὰ ἀντικρύξῃ συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως νέα καλλιτεχνικὰ ἀντικείμενα ἢ νὰ ἀναπλάθῃ τὰ παλαιότερα ὑπὸ νέαν ὀπτικὴν γωνία καὶ νὰ τὰ ἐντάσῃ σὲ καινούριες πλασματικὲς συναρτήσεις ἢ σὲ νέα συμβολικὰ πλαίσια. Ἡ βουνοκορφὴ λ.χ. μπορεῖ νὰ συμβολίζῃ τὴ νοσταλγία μας γιὰ πνευματικὴν ἀνάτασι. Ἔτσι ἡ Τέχνη, συντελώντας στὸ νὰ ὑπερακοντίξῃ ἢ Αἰσθητικῆ τὰ ὄρια τῆς Γνωσιολογίας, ἀποκαλύπτει τὶς ἀόρατες διασυνδέσεις τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος μὲ τὸ ὑποκειμενικὸ ἐσωτερικὸ μας σύμπαν, τὸ ὁποῖο, —ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Γκαίτε—, εἶναι εὐρύτερο καὶ ὠραιότερο ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ σύμπαν.

Αὐτὰ ἐξηγοῦν γιὰτὶ ἡ νεώτερη ἀντινατουραλιστικὴ Αἰσθητικὴ συνετέλεσεν, ὥστε σήμερα ὅλος ὁ πολιτισμένος κόσμος ν' ἀντικρύξῃ μὲ θαυμασμὸ τὴν

9. Ὅπως εἶχε παρατηρήσει ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος, «ἡ τέχνη μεταχειρίζεται τὸ αἰσθητὸ φῶρεμα γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὸ βαθύτερο καὶ ἀνώτερο νόημα τῆς ζωῆς. Μεταχειρίζεται τὸ αἰσθητὸ ὡς ὄργανο γιὰ νὰ κατεβάσῃ τὸ νοητὸ, τὸ πνευματικὸ στὴν ἀμεση αἰσθησὴ μας»: Ἰωάννου Ν. Θεοδωρακοπούλου, *Εἰσαγωγή στὴ Φιλοσοφία, τόμ. Ι'*: *Γνωσιολογία-Ἠθικὴ Φιλοσοφία-Αἰσθητικὴ*, Ἀθήναι 1975, σ. 569. Περισσότερα βλ. στὰ ἐξῆς: Ε. Π. Παπανοῦτσου, *Αἰσθητικὴ*, Ἀθήνα, 1948, σ. 84. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὸ Ὄραϊο*, Ἀθήναι, 1972, σ. 8-10. Nikolai Hartmann, *Asthetik*², Berlin 1966, σ. 164 ἐξ. Τοῦ Ἰδίου, *Selbstdarstellung*, στὸ ἔργο: H. Schwarz, *Deutsche systematische Philosophie nach ihren Gestalten*, τόμ. 1, Berlin 1931, σ. 382. Johannes Hessen, *Lehrbuch der Philosophie, Zweiter Band: Wertlehre*, München 1948, σ. 70, 221 ἐξ., 232-233. Πρβλ. γενικώτερα τὰ ἐξῆς ἔργα: A. Mailloux, *La psychologie de l'art*, 3 μέρη, Paris 1947-1950. M. Heidegger, *Der Ursprung des Kunstwerkes*: Holzwege, Frankfurt a. M. 1950, *1963. J. P. Weber, *La psychologie de l'art*, Paris 1958. H. Kuhn, *Wesen und Wirken des Kunstwerkes*, München 1960. C. Greenberg, *Art and Culture*, Boston 1961.

ορθόδοξη βυζαντινή τέχνη, πού, πραγματοποιώντας την υπερπήδηση της πραγματικότητας των όρατων, χωρητών, αριθμητών, μετρητών και σταθμητών πραγμάτων, εισδύει στη σφαίρα του όντως όντος και απεικονίζει τις άυλες και μυστικές του διαστάσεις και συναρτήσεις μέσα στον λειτουργικό χώρο της Έκκλησίας, χωρίς να ενδιαφέρεται πολύ για την ακρίβεια των ανατομικών χαρακτηριστικών ή αναλογιών και των ένδοξοσμικών προοπτικών. Σήμερα ή εμπρεσιονιστική ή εξπρεσιονιστική ή ή μοντέρνα με υπερβολές αντίδρασις στον άκρατο αισθητικό νατουραλισμό και άφελή ρεαλισμό κατέστησε συνειδητό, πώς ή αισθητική έμπειρία ή καλλιτεχνική δημιουργία δέν είναι δυνατό να όδηγή στον έξοβελισμό του υποκειμένου ή να έκφυλίζεται σε μιá παθητική φωτογραφική απεικόνισι πτυχών της φυσικής ή πολιτιστικής πραγματικότητας. Η γνησία καλλιτεχνική έμπειρία, συλλαμβάνοντας τις άληθινές διαστάσεις του όντως όντος, δημιουργεί αναρίθμητες δυνατότητες άνυψώσεως, μεταστοιχειώσεως και έξιδανικεύσεως της καθημερινής πεζής ζωής κι άποφεύγει έπιμελώς στη θέσι της όλότητας της ύλικοπνευματικής πραγματικότητας να προβάλλη άκρωτηριασμένα, άσύνδετα ή και έκφυλισμένα τμήματα και άποσπάσματα αυτών.

Έξ άλλου, σήμερα γίνεται όλο και περισσότερο κατανοητό, ότι ή έλευθερία της καλλιτεχνικής δημιουργίας δέν πρέπει να όδηγή στην αυτοεκμηδένισι του υποκειμένου με την υποδούλωσι σ' ένα άκρατο αισθητικό ιδεαλισμό και υποκειμενισμό, πού στο τέλος είναι άρνησις κι αυτών του υποκειμένου, έφ' όσον ή άντιπραγματική μορφή στις περιπτώσεις υπερβολικών έκτροχιασμών της μοντέρνας τέχνης είναι τόσοσν γριφώδης, ώστε χάνει τελείως τή διαφάνεια, διά μέσου της όποίας θα μπορούσαμε να κατοπτεύσωμε τó φόντο της ψυχής του καλλιτέχνη και τó νόημα του έργου του, και γι' αυτό για τήν έξιχνίασι του νοήματος αυτού παρίσταται άνάγκη της χρήσεως του «τυφλοσύρτη» της λεζάντας ή της έπεξηγηματικής φυλλάδας ενός φίλου κριτικοῦ¹⁰.

Η αυτονόγη αυτενέργεια του υποκειμένου πρὸς άνύψωσι και μεταμόρφωσι της πραγματικότητας και πρὸς ένταξι αυτών σε ευρύτερες και υπερκείμενες πνευματικές ή συμβολικές συναρτήσεις ποτέ δέν πρέπει να όδηγή σε παραμόρφωσι και ψευδεῖς ή άναληθεῖς εἰκόνας της πραγματικότητας. Και τὰ αισθητικά αντικείμενα, όπως ακριβώς τὰ γνωστικά, πρέπει να έχουν fundamentum in re, να θεμελιώνονται στην αντικειμενική και πραγματικά ρεαλιστική έκτίμησι των πραγμάτων και γεγονότων. Για τόν σκοπό αυτό άπαιτείται άνώτερο ήθος, πού άποφεύγει κάθε καλλιτεχνική άσυδοσία.

Συμφωνούμε, πὸς ή Τέχνη πρέπει να στηρίζεται ρεαλιστικά στην άληθινή πραγματικότητα και να έχη ως αντικείμενο του ενδιαφέροντός της κι

10. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, 'Ελευθερία και Τέχνη (Αισθητικό δοκίμιο), 'Αθήνα, 1976, σ. 21-22.

αὐτὸ τὸ κακὸ καὶ τὴν ἀθλιότητα τῆς ζωῆς. Μὰ γιὰ νὰ ἔχη ἡ Τέχνη ἀληθινὸ ρεαλισμὸ καὶ γιὰ ν' ἀληθεύῃ, πὼς «ἡ ὀμορφιὰ εἶναι ἡ λάμψις τῆς ἀλήθειας» (pulchritudo ist splendor veritatis), δὲν πρέπει κομμάτια τῆς πραγματικότητος νὰ παρουσιάζωνται ἀποσπασματικά καὶ ἄσχετα πρὸς τὴν ὀργανικὴ ὑλικοπνευματικὴ ὁλότητα, στὴν ὁποῖαν ἀνήκουν, οὔτε πρέπει νὰ προβάλλεται τὸ ψεῦδος ὡς ἀλήθεια, τὸ κρεῖττον ὡς χειρόν καὶ τὸ χειρόν ὡς κρεῖττον. Ἡ παρουσίασις τῆς πραγματικότητος τοῦ κακοῦ μὲ τὴν Τέχνη πρέπει νὰ γίνεται ρεαλιστικά καὶ ὄχι μὲ παραμορφωτικά κάτοπτρα. Τὸ κακὸ δηλαδὴ πρέπει νὰ παρουσιάζεται ὡς κακὸ ὄχι χρυσαμένον κι ἐξωραϊσμένον μὲ μύρια σαγηνευτικά καὶ γόητευτικά χρώματα, μὰ ὡς μία φρικτὴ καὶ συνταρακτικὴ πραγματικότης, ποὺ συνδέεται μὲ τὴν πνευματικὴ σκλαβιά, τὴν ἐνοχίαν, τὴν ἀγωνίαν, τὴν πληξίαν, τὴν ναυτία, τὸν βαρὺ ἐσωτερικὸ τραυματισμὸ. Ὁ ἀληθινὸς καλλιτέχνης, θεμελιώνοντας τὴν ἀνυψωτικὴ καὶ μεταμορφωτικὴ του αὐτενέργεια πάνω στὴν ἀληθινὴ καὶ ὄχι παραμορφωμένη πραγματικότης, πρέπει στὴν πύρινη ἐστία τοῦ φακοῦ του νὰ συγκεντρῶν ὅλες τὶς ἀκτῖνες τῆς ἀλήθειας καὶ νὰ συλλαμβάνη καὶ προβάλλῃ κατὰ τρόπον ἀντικειμενικὸ, ὅπως ἔκανε λ.χ. ὁ Ντοστογιέφσκυ, ὅλες ἀνεξαίρετως τὶς μυστικὰς, ἀόρατες καὶ συχνὰ πολὺπλοκες ψυχολογικὰς, ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς ρίζες, προεκτάσεις, συναρτήσεις, ἐπιπτώσεις καὶ συνέπειες τοῦ κακοῦ.

Ὁ ἀληθινὸς καλλιτέχνης, χωρὶς νὰ προδίδῃ τὴν αὐτοτέλεια καὶ ἀνεξαρτησία τῆς καλλιτεχνικῆς σφαίρας, μπορεῖ νὰ ἑναρμονίζῃ αἰσθητικὰ καὶ ἠθικὰ βιώματα καὶ νὰ εἶναι ὁ κατ' ἐξοχίαν πνευματικὸς ἄνθρωπος μὲ αἶσθημα κοινωνικῆς εὐθύνης. Ἔχει ὑπ' ὄψιν του, πὼς ἡ Τέχνη μὲ τὴν προκαλούμενη ἀπ' αὐτὴν πνευματικὴ ἀλληλοδιείσδυσι καὶ αἰσθητικὴ συμπάθεια, ποὺ ὑποβοηθεῖ τὴν συνήχησι τῶν ψυχῶν καὶ τὴν βιωματικὴ μετάστασι στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἔργου, ὅταν ἐξωραϊζῇ τὸ κακὸ κι ἀπευθύνεται σὲ πλατείες λαϊκὰς μάζες καὶ στὴ νεολαία, μπορεῖ νὰ μεταβληθῇ σ' ἓνα εἶδος φονικοῦ παραισθησιογόνου ναρκωτικοῦ, σ' ἓνα εἶδος πνευματικῆς καθαραιδίνης.

Βέβαια, θὰ μπορούσαμε νὰ δεχθοῦμε τὸ σύνθημα «ἡ Τέχνη γιὰ τὴν Τέχνη», ὑπὸ τὴν ἔννοια, ὅτι ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία πρέπει νὰ εἶναι χειραφετημένη ἀπὸ κάθε ἐξωκαλλιτεχνικὴ ἢ ἀντι-αισθητικὴ σύνδεσι. Ἀλλὰ ὅπως ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας ἢ τυχὸν τοῦ δόγματος «ἡ Χημεία γιὰ τὴ Χημεία» δὲν μπορούμε ν' ἀμνηστεύσωμε τὸ ὅτι οἱ ναζιστὲς ἐπετέλεσαν τὸ χημικὸ κατόρθωμα νὰ μεταβάλουν ἀνθρώπους σὲ σαποῦνι, κατὰ παρόμοιον τρόπο δὲν μπορούμε νὰ δικαιολογήσωμε τὴ φθοροποιὸ ἀσυδοσία τῆς Τέχνης, ἐν ὀνόματι τοῦ δόγματος «ἡ Τέχνη γιὰ τὴν Τέχνη». Τὸ σύνθημά μας πρέπει νὰ εἶναι «ἡ Τέχνη γιὰ τὸν ἄνθρωπον», ὅπως ἐπίσης «ἡ Ἐπιστήμη, ἡ Χημεία γιὰ τὸν ἄνθρωπον» κ.ο.κ.¹¹

11. Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 29 ἐξ.

*

Ἄπ' τὰ λεχθέντα ὀδηγούμεθα στὸ συμπέρασμα γιὰ τὴν ὕπαρξι σημείων ἐπαφῆς μεταξύ Γνωσιολογίας καὶ Αἰσθητικῆς. Τὰ σημεία αὐτὰ τῆς ἐπαφῆς δημιουργοῦνται ἀπ' τὸ ὅτι στὴν μὲν γνώσι, πού ἀποβλέπει στὴν κατάκτησι τῆς ἀληθείας, ὑπάρχει αἰσθητικὴ αὐτενέργεια τοῦ ὑποκειμένου, στὸ δὲ αἰσθητικὸ βίωμα ὑπάρχει γνωστικὸς τόνος, ἐφ' ὅσον τὸ γνήσια ὠραῖο οἰκοδομεῖται πάνω στὴ λάμψι τῆς ἀλήθειας¹².

12. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Τὸ γνωστικὸ καὶ τὸ αἰσθητικὸ ἀντικείμενο* (Προσέγγιση Γνωσιολογίας καὶ Αἰσθητικῆς), περ. «Νέα Ἑστία», ἔτος νστ', τόμ. 112, τεῦχος 1320 (1 Ἰουλίου 1982), σ. 836-841. Τὸ ἄρθρο τοῦτο διευρυνθὲν ἐνσωματώθηκε στὴν παροῦσα μελέτη.